

ПОЛІХРОМІІ СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ КОЛЕГІАТИ І ЕРАЗМ – РУДОЛЬФ ФАБІЯНСЬКИЙ

Стаття висвітлює основні віхи в житті та творчості Е.-Р.Фабіянського, його внесок в українську та польську культуру і мистецтво. Аналізуються його живописні твори, зокрема монументальні поліхромії в Станиславівській колегіаті (тепер приміщення Музею мистецтв Прикарпаття).

Ключові слова: *Е.-Р.Фабіянський, культура, мистецтво, малярство, колегіата, Станиславів.*

Зізнаюся, до глибшого зацікавлення цією темою, постать Еразма Фабіянського, як і те, що він створив у Колегіаті викликало певне упередження. Однак, кожна нова перегорнута сторінка життєпису цієї, без перебільшення, непересічної особистості викликала спочатку симпатію, потім повагу, а далі захоплення.

В альбомі «Івано-Франківський художній музей» автор-упорядник і на той час директор музею п. Микола Якібчук лише коротко зазначив, що «в др. пол. ХІХ ст., інтер'єр костюлу розписав відомий польський (підкреслення моє - В.Л.) художник Еразм Фабіянський» [3; 6]. Звідси постає два запитання: чи справді відомий і чи справді лише польський?

Твердження «відомий» – виявилось дещо перебільшеним, позаяк опублікованого матеріалу про художника обмаль. Дециця інформації у словнику польських художників [10], а також кілька згадок у вітчизняних мистецтвознавчих публікаціях [7, 8]. Не обмовилися жодним словом про Фабіянського ні класик польського мистецтвознавства Тадеуш Добровольський [2], ні Мечислав Валліс [1]. На жаль не звернув увагу на постаті Еразма Фабіянського й Володимир Овсійчук у своїй книзі про класицизм і романтизм в українському мистецтві [6]. А відносно другого запитання, то відповіддю мала б бути ця стаття, бо якимось ми надто легко віддаємо у сусідні культурні простори осіб, життя і творчість яких були безпосередньо і тісно пов'язані з Україною.

Місце народження – факт, який з біографії викреслити не можливо. Живописець, графік, гравер, театральний художник Еразм-Рудольф Фабіянський народився 1826 року у Житомирі. Батька майбутнього художника звали Адам, мати – Соломія походила з родини Фіялковських. Еразм Фабіянський готував себе до кар'єри лікаря. Навчався протягом 1845 – 1852 років. Починав вчитися медицині у Києві. Сталося так, що для відомого хірурга Миколи Пирогова треба було зробити рисунки до анатомічного атласу, який збирався видати лікар. До цієї роботи долучився Фабіянський. Виконуючи ілюстрації до атласу він, очевидно, збагнув, що окрім медичних знань вкрай потребує фахової мистецької освіти. Вибір був на користь Петербурзької Академії мистецтв.

В Петербурзі у Фабіянського з'явилися нові друзі як серед поляків так і серед українців та росіян. На устах багатьох було ім'я Тараса Шевченка, який у той час перебував у прикаспійських степах. Відношення Фабіянського до Шевченка – окрема тема, адже вплив Шевченка на життя і творчість Фабіянського безсумнівний. Особливо приятні стосунки зав'язалися в Еразма Фабіянського з родиною князя Григорія Гагаріна (11.5.1810 – 30.1.1893), російського живописця, графіка, архітектора і дослідника мистецтва, і що важливо, учня Карла Брюлова.

З огляду на те, що в подальшій долі Еразма Фабіянського стосунки з родиною князя відіграють важливу роль, варто кількома штрихами окреслити постать Григорія Григоровича Гагаріна. Він був сином російського посла в Римі. У будинку посла в Гротта Феррата відбувалися різноманітні, культурно-мистецькі акції: зустрічі відомих російських і західноєвропейських мистців, стипендіатів (пенсіонерів) Академії мистецтв, які були відряджені до Італії. Особливо популярними у будинку посла були театральні дійства. Нерідко разом з Брюловим молодий князь Гагарін оформляв спектаклі, створював декорації, ескізи костюмів – що, зрештою згодом робитиме й сам Еразм Фабіянський. Брюлов неодноразово малював Гагаріна, як і Гагарін Брюлова. Гагаріну довелося чимало подорожувати. У його мандрівному творчому доробку понад 2 тис. рисунків. Цікаві рисунки-спостереження виконані ним на Кавказі. Порівнюючи ці рисунки з Шевченковими творами зробленими під час подорожей на Україну чи під час заслання, можна відзначити, що їх єднає високий професіоналізм закладений Брюловим, однак такого соціального узагальнення як у Шевченка в рисунках Гагаріна немає. Тарас Шевченко зустрічався з Григорієм Гагаріним в Академії мистецтв.

Протягом 1859 – 1872 років князь Гагарін був віце президентом Петербурзької академії мистецтв і безпосередньо кілька разів приймав участь у долі Кобзаря. Так, за сприяння Гагаріна Шевченко отримав дозвіл виїхати на Україну в травні 1859 року «для поправлення здоров'я и для рисования с натуры етюдів» [6; 319], а також під його керівництвом у вересні 1860 року відбулося засідання в Академії мистецтв, на якому серед інших були присутні Брюлов, Тон, Клодт, Бруні і де власне розглядалося питання про присвоєння Шевченкові звання академіка грав'юри [6; 355].

Таким чином, для Фабіянського та його петербурзького оточення Шевченко був реально близьким і шанованим. Після завершення навчання в Петербурзі Еразм-Рудольф Фабіянський повертається до свого рідного Житомира. Там він отримує посаду директора театру, одружується з акторкою цього театру Геленою Зелінською, яка згодом народить йому двох синів – Володимира та Казимира. У цей час відбувся дебют Фабіянського як мистця та театрального декоратора.

У 1854 році (як у свій час і Шевченко) Еразм Фабіянський перебуває у Вільнюсі, де виконує декорації до першої театральної постановки С.Монюшка. На замовлення Я.Крашевського виконує в 1860 році пейзажі з виглядом Житомира. Того ж року переїздить до Києва, бо отримує посаду в губернському уряді, а незабаром, знову стає декоратором театру, але вже столичного.

Видання Тарасом Шевченком у 1844 році серії офортів «Живописна Україна» стало початком ланцюгової реакції процесу творення різного роду друкованих альбомів з пейзажами та видами конкретних місцевостей, історичними композиціями тощо. До цієї творчості залучались відомі художники – Орловський, Горонович, Залеський, Пиварський, Кулеша, Хруцький, Рачинський та ін. У 1858 році в київській друкарні Ю.Вальнера вийшли кілька історичних грав'юр Еразма Фабіянського – «Гробниця Ярослава Мудрого в Києві», «Корсунський сад», «Руїни церкви св.Василя в Овручі», «Сокула», «Околиця Житомира», «Старий Київ», «Кам'янець –Подільський». Олександр Федорук, порівнюючи їх з грав'юрами М.Кулеші, зазначає, що «вони були дещо статичніші стосовно мелодики пейзажного образу і свідчили лише про зацікавлення темою» [7; 150]. Для цих літографій Фабіянського характерна типова для того часу композиція, для якої визначальними є чіткий лінійний розподіл планів, симетрія площин, акцентація головного, скурпульозне, майже топографічне, відношення до зображення рельєфу місцевості. Особливо романтичними у цій серії є твори пов'язані з історичним минулим України. Про манеру і стиль Фабіянського пейзажиста і аквареліста дає твір «Кам'янець-Подільський». Видовжена горизонталь формату (розміри 34 x 88) апріорі передбачає панорамність. В цій композиції художник розробляє свій улюблений мотив загального вигляду міста з величавими мурами, баштами старої фортеці, мостом-акведуком. Передній план вільний, лише кілька перехожих на березі річки Смотрич. «Вирішена в ясно-зеленій та ясно-жовтій м'якій гамі, картина вражає розмахом і широтою, які спостерігаються в природі» [8; 96-97].

1861 рік особливий у історії Східної Європи, зокрема для Польщі й України. Це й антиросійські виступи у Польщі і відміна кріпосного права в Україні, це смерть Шевченка. Цей рік виявився особливим й у житті Фабіянського. Його арештовують і ув'язнюють у київській цитаделі. Достеменно не відомі причини ув'язнення, але звільнитися з-під арешту допомогла Фабіянському саме княжна Гагаріна, з якою він був близько знайомий з часів навчання в Петербурзі. До речі, князь Гагарін на той час вже віце президент Академії мистецтв.

Далі переїзд до Варшави. Там відкривається ще один талант Еразма Фабіянського – літературний. Завдяки особистим знайомствам він публікує фейлетони у «Курері Варшавському», виконує малюнки до часописів. Як правило, це були зображення палаців, руїн замків на території Польщі. Особисто гравірував свої малюнки, а також робив грав'юри з творів інших художників. Цікавою була співпраця Еразма Фабіянського з відомим польським художником та педагогом, львів'янином Юлієм Коссаком. Зокрема полотно «Смерть Самуїла Корецького в Стамбулі» вони виконували у співавторстві: Коссак – фігури, а Фабіянський – пейзаж. Юлій Коссак мав успіх в ультрапатріотичних польських колах, постійно звертався до історичних сюжетів і часто до козаччини, що трактували минувшину як романтично-піднесену театралізовану видовищність.

Просвітництво, доба романтизму, яскравим представником якого був Фабіянський, спонукала багатьох прогресивних людей до активної громадської

та політичної діяльності. Фабіянський бере участь у історичному січневому повстанні в Варшаві, був обраний до кола членів так зв. народного уряду. Тоді ж, вдруге одружується з Луциною Сипнівською. Вінчання відбулося 23 квітня 1863 року у варшавському костьолі Св. Хреста. Від цього шлюбу народилося двійко дітей – донька Марія та син Станіслав, який згодом пішов стопами батька і став живописцем, графіком, плакатистом, художником декоративно-прикладного мистецтва.

У 1864 році Еразм Фабіянський емігрує з сім'єю до Відня. Там він стає близьким приятелем одного з найбільших польських художників Артура Гроттгера, в творчості якого українська тематика теж посідала особливе місце. З Гроттгером, як і з Коссаком вони малюють разом. «Маневри під Віднем» – не єдиний їх спільний твір, де Фабіянський малює пейзажне тло. Артур Гроттгер, який дуже рано розвинувся як художник, навчаючись у Львові у Юлія Коссака, склав славу польському мистецтву оспівуванням трагедії повстання 1863 року безпосереднім учасником якого був Еразм Фабіянський. Цікаво, що у Відні, в той час одночасно навчаються Гроттгер і відомий український художник, невтомний шукач правди в житті і мистецтві, великий український патріот Корнило Устиянович. З Артуром Гроттгером їх єднала «юнацька дружба і заключна роль у мистецтві романтизму» [5; 330]. Немає сумніву, що у Відні Фабіянський зацікавився з Устияновичем. Перший художник у Галичині, який звернувся у своїй творчості до образу Т.Г.Шевченка – Корнило Устиянович, познайомився з Шевченковим «Кобзарем» завдяки полякам-однокурсникам. Він писав: «Мене тримав польський патріотизм великого генія Гроттгера і гарячого Грабовського, які хотіли Русі на Русі... Саме Гроттгеру і Грабовському завдячую я кращі перші відомості про життя Т.Шевченка, про поезії якого я дещо чув. Вони мене завели до приїхавшого у Відень Бронислава Залеського. Той Залеський показав нам свої рисунки з степів Аральських, розповідав про Т.Шевченка, про тяжку неволю, яку відбував разом з нашим великим поетом і апостолом свободи» [5; 332]. Гіпотетично можна припустити, що й Еразм Фабіянський був присутній у тому товаристві і йому теж було що додати до розповідей про Кобзаря. Згодом життєві дороги Устияновича і Фабіянського знову перетнуться, але вже у Львові та Станіславові.

Далі доля переносить Еразма Фабіянського до Франції. Живе у Парижі та Марселі. Бере участь в 1870 році у франко-пруській війні, згодом стає інструктором зі стрілкової зброї у військовій школі. В битві під Орлеаном отримує поранення. Через рік він повертається з родиною до Польщі, у Краків, а ще через рік переїздить до Львова.

Львівський період у творчості Еразма Фабіянського цікавий і насичений. Він активно працює на малярській ниві, приймає участь у влаштуванні експозиції зброї, але найбільшого визнання здобуває працюючи декоратором театру Скарбека (тепер ім. М.Заньковецької). Свого часу це був один з найбільших театрів Європи. Тут, перебуваючи у Львові з концертом, виступив піаніст Ференц Ліст. Монументальна будівля театру в стилі класицизму була споруджена протягом 1837 – 1847 років будівничим Й.Зальцманом за проектом

віденського архітектора Людвіга Піхля. В театрі Фабіянський працював від 1872 по 1875 рік, займався сценографією, робив театральні декорації, костюми.

Важливим замовленням для Еразма Фабіянського стали поліхромії архікафедрального собору Св.Юра у Львові та колегіального костюлу Непорочного Зачаття Діви Марії у Станиславові (тепер Івано-Франківську). Існують певні розбіжності в джерелах стосовно років виконання цих розписів. Так у Словнику польських художників вказаний один рік поліхромних робіт у Львові та Станиславові, а саме 1876 [10; 183]. В матеріалах до цієї конференції 1877 рік, означений як рік, коли був розписаний інтер'єр Станиславівської Колегіати. В документі про храм Св. Юра, який для Митрополита Андрея Шептицького готував Іларіон Свенціцький, зазначено що «розмалював церкву в роках 1878 – 1880 маляр Генрик (підкреслення моє – В.Л.) Фабіянський з Кракова за 19.000 фльоренів, за митрополита Йосифа Сембратовича. Тоді ж постали два бічні олтарі Св.Георгія і Покрови з образами кисті Т. Копистинського» [2; 122-123]. Якщо І.Свенціцький помилився з іменем Фабіянського то, можливо, й до вказаної ним дати виконання можна віднести відповідно.

Останні дванадцять років свого життя Еразм Фабіянський провів у Кракові, куди переїхав зі Львова у 1880 році. У Кракові Фабіянський на замовлення малює міські пейзажі, замки, околиці тощо. Ці акварелі вирізняються достовірним відтворенням зображуваного й мають окрім естетичної вартості цінність історичну та документальну. Також не полишає він у Кракові поліхромні роботи. Декорує каплиці, виконує розписи в костелі (1883 рік). Роботи Фабіянського за життя експонувалися в залах мистецьких товариств у Варшаві та Кракові. Помер Еразм-Рудольф Фабіянський 17 липня 1892 року.

Тепер відреставровані після пожежі 1882 року та замалювань 1962 року фрагменти монументальних поліхромних розписів художника можна побачити в Івано-Франківську в Колегіаті, де розмістився Художній музей. На склепіннях храму, в оточенні багатого орнаментального декору привертають увагу клейма з фігуративними композиціями виконані Еразмом Фабіяннським. Їх вісім. Окремі клейма зберіглися краще інші гірше, деякі втрачені повністю через пошкодження, тому тематику новозавітних композицій деяких клейм можна лише реконструювати, а для цього необхідно провести спеціальне науково-реставраційне дослідження. Очевидно, в програмі розписів домінував Богородичний цикл, бо найдавніша сакральна споруда Станиславова – парафіяльний костел, Колегіата має ім'я Непорочного Зачаття Діви Марії.

Деяке уявлення про стиль та манеру виконання Фабіянського дають відреставровані погрудні композиції Євангелістів – Марка, Матвея, Луки та Івана з символами у підкупольних вітрилах та постаті апостолів у куполі під фарою хрестовокупольної Колегіати. По відбудові костелу в 1882 року після пожежі, з дванадцяти апостолів залишилося вісім. Еразм Фабіянський розмістив їх у куполі попарно.

Поліхромії художника були важливим складовим елементом урочистого ансамблю монументально-декоративного оздоблення храму-усипальниці

Потоцьких – Станиславівської Колегіати. Збережені розписи художника свідчать про його високий професійний рівень, вони своєрідно об'єднали та увібрали стилеві засадничі принципи як класицизму, з його високими академічними вимогами, та романтизму, який на той час вже домінував у європейському образотворчому мистецтві.

Окремі станкові твори Фабіянського зберігаються в музеях Варшави, Кракова, Бидгоща, Тарнува та Львова.

Життя і творчість Еразма Рудольфа Фабіянського – невелика часточка в історичній та культурно-мистецькій скарбниці Європи до якої належить Польща й до якої прагне Україна, ще чекають своїх дослідників.

Література:

1. Валліс М. Автопортрети польських художників. – Варшава, 1966.
2. Державний історичний архів НАН України у Львові, Ф.358 чт. Оп.1, Спр.122.
3. Добровольський Т. История польской живописи. – Варшава, 1975.
4. Івано-Франківський художній музей. (з серії: Скарби музеїв України), авт. упор. М.М.Якібчук. – К., 1989.
5. Овсійчук В.А. Класицизм і романтизм в українському мистецтві. – К., 2001.
6. Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії. – К., 1982.
7. Федорук О.К. Т.Г.Шевченко і Бр.Залеський. Демократичні засади графічного мистецтва середини ХІХ ст. (До проблеми художніх взаємин). В кн. Українське мистецтво у міжнародних зв'язках. – К., 1983.
8. Федорук О.К. Джерела культурних взаємин: Україна в творчості польських художників др. пол. ХІХ - поч. ХХ ст. – К., 1976.
9. Słownik Artystów Polskich, T. 2, 1975.